

BORTZIRIETAKO ERAKUSLEEZ

Bera, 1980-VII-31

Patxi Iñigo

Bortzrietako erakusleen berezitasunak aipatzen hasi baino lehen, beharrezko iruditzen zait, ematera noan datuak, non eta nola jaso ditudan laburki agertzea. Lantto hau egiteko Bortzrietako bortz herriak ibili ditut, hala nola: Arantza, Bera, Etxalar, Igantzi eta Lesaka, herri bakoitzean guttienez hiru pertsonari galderak eginez.

Pertsona horiek aukeratzekoan, irizpide batzu gogoan hartu ditut. Horrela, bereki ditudan pertsona guztiak, euskaraz erdaraz baino errazago mintzatzen dira; euskaraz eskolagabeak dira, herrian jaiok eta bertan bizi direnak. Honez gain, herri bakoitzean aukeratu dituzten artean, bat guttienez baserritarra da eta bertze bat herritarra.

Deklinabidearen kasu guztiak bildu baldin baditut ere, orain hemen ez ditut denak emanen, nahiko luze eta aspergarri eginen bailitzaizueke. Horregatik, bakarrik kasu batzu aipatuko dizkizuet, adibide batzuren bidez argituz eta agian arinduz.

Ohar hauek egin ondoren, goazen bada, erakusleei buruz gure herriek dituzten bereizgarriak agertzera.

- Har dezagun hasteko, NOMINATIBO kasua PLURALEAN:
 - HAU pluralean = HOK bihurtzen zaigu; eta HURA = HEK. Adibidez: HOK etorri zaizkigu; HEK ikustera joan gara.
 - HORI, berriz, aldatzen zaigu. Eman dezagun: “horiek erori ziren” erraldia. *Arantzan* eta *Igantzin*: “HORIK erori ziren” erranen dute. *Etxalarren*: “HOIEK erori ziren”. *Lesakan*: “HOIEK erori ziren” edo “HORIK erori ziren”. *Beran*: “HOIEK erori ziren” edo bai eta ere, nahiz urriago, “HORIEK erori ziren”.
- Ikus dezagun orain ERGATIBO kasua SINGULARREAN:
 - HAU = HUNÉK edo HONÉK bihurtzen da. Nork ordaindu du ardoa?, galdetzen badugu, *Arantzan*, *Beran* eta *Etxalarren*: “HUNÉK ordaindu du” erantzunen digute. *Igantzin*: “HONÉK ordain-

du du". *Lesakan*: "HONEK ordaindu du edo HUNEK ordaindu du".

– HORI = HORRĒK gelditzen da; eta HURA = HARĒK, bortz herrietan: "HORRĒK erosi du eta HARĒK eraman".

• Har dezagun orain GENITIBO EDUTEZKO kasua PLURALEAN:

– HAU = HÓKEN edo HÓKIN bihurtzen da: Norena da liburua?, galdetuz, *Arantzan*, *Etxalarren* eta *Igantzin*: "liburua HOKENA da", erranen dute. *Beran* eta *Lesakan*: "liburua HÓKINA da".

– HORI = HORÍKEN, HORÍKIN, HORÍEKIN, HÓIKEN, HÓIKIN agertzen da. Noren eskola da hau? *Arantzan* eta *Igantzin*: "haur HORÍKEN eskola da". *Beran*: "Haur HÓIKIN edo HORÍEKIN eskola da". *Etxalarren*: "haur HÓIKEN eskola da". *Lesakan*: "haur HÓIKIN edo HORÍKIN eskola da".

– HURA = HÉKEN edo HÉKIN gelditzen da. *Arantzan*, *Etxalarren* eta *Igantzin*: "HÉKEN zakurra hil dute". *Beran* eta *Lesakan*: "HÉKIN zakurra hil dute".

• Goazen orain DATIBO kasua aztertzeraz:

SINGULARREAN: gutti aldatzen zaigu: HUNĒRI edo HONĒRI; HORRĒRI eta HARĒRI. adibidez: "HUNĒRI edo HONĒRI aditukatu diot"; "HORRĒRI aditukatu diot"; "HARĒRI aditukatu diot"

PLURALEAN, berriz:

– HAU = HÓKERI edo HÓKIRI gelditzen da: *Arantzan*, *Etxalarren* eta *Igantzin*: "itxe HÓKERI su eman diete". *Beran* eta *Lesakan*: "itxe HÓKIRI su eman diete".

– HORI = HORÍKERI, HORÍKIRI, HORIEKIRI, HÓIKERI, HOIKIRI. *Arantzan* eta *Igantzin*: "dirua HORIKERI eman diet". *Etxalarren*: "dirua HOIKERI eman diet". *Beran*: "dirua HÓIKIRI edo HORÍEKIRI eman diet". *Lesakan*: "dirua HÓIKIRI edo HORÍKIRI eman diet".

– HURA = HEKERI edo HEKIRI gelditzen da. *Arantzan*, *Etxalarren* eta *Igantzin*: "HEKERI saldu diet itxia". *Beran* eta *Lesakan*: "HEKIRI saldu diet itxia".

• INESIBO kasua honela agertzen zaigu:

SINGULARREAN:

– HAU = HUNĒTAN, HÚNTAN, HONĒTAN, HÓNTAN. Berriz ere adibide baten bidez hobekiago ikusiko dugu. Non bizi zara?, galdetzen badugu, *Arantzan*: "baserri HUNĒTAN bizi naiz" erranen digute. *Igantzin*: "baserri HONĒTAN edo HÓNTAN bizi naiz". *Beran* eta *Etxalarren*: "baserri HÚNETAN edo HUNTAN". Eta

Lesakan, lau moduotara: “baserri HUNEATAN edo HÚNTAN edo HONÉTAN edo HÓNTAN”.

- HORI = *Arantzan* beti HORRETAN: “mendi HORRÉTAN daude gure ardiak”. *Beran, Etxalarren, Igantzín* eta *Lesakan*: HORRÉTAN edo HORTAN: “mendi HORRÉTAN edo HÓRTAN daude gure ardiak”.
- HURA = *Arantzan*, beti HARÉTAN: “mahai HARÉTAN utzi dugu liburua”. *Bertze lau herrietan*, HARÉTAN edo HARTAN: “mahai HARETAN edo HARTAN utzi dugu liburua”.

PLURALEAN:

- HAU = HÓTAN, bortz herrietan: “mendi HÓTAN ikusikatu nituen”.
- HORI = HORÍTAN, HORÍETAN, HÓITAN, erabiltzen da. *Arantzan* eta *Igantzín*: “behiak soro HORÍTAN bazkatzen ditugu”. *Beran*: “behiak soro HÓITAN edo HORÍETAN bazkatzen ditugu”. *Etxalarren*: “behiak soro HÓITAN bazkatzen ditugu”. *Lesakan*: “behiak soro HÓITAN edo HORÍTAN bazkatzen ditugu”.
- HURA = HÉTAN, bortz herrietan: “Alor HÉTAN erein dugu artoa”.
- Ikus ditzagun orain bizidunen kasuak:
- INESIBO kasua egiteko, GENITIBO EDUTEZKOari, -battan edo -baitan atzizkia iraxten zaio. *Etxalarren*: -BAITAN; eta *bertze lau herrietan*: -BATTAN: HONÉNBAITAN, HOKÉNBAITAN, HEKINBAITAN, e. a.
- ADLATIBO kasua egiteko, -GANA atzizkia iraxten zaio: HORRÉNGANA, HARÉNGANA, HÉKINGANA... herri bakoitzean GENITIBO EDUTEZKOaren bereizgarriak sartuz.
- Eta bizidunen ABLATIBO kasua?

Erakusleen ikerketa hau egiten hasi nintzenean, iruditu zitzaidan, Bortzirietan ABLATIBO kasuan ez zirela bizidunak eta bizigabeak berex- ten, nik egindako galderei atzizki berberaz erantzuten baitzidaten, aldiero bizigabeen atzizkia sartuz, alegia: “itxe HUNÉTIK ateri da” eta “gizon HUNÉTIK ikasi dut”; “Itxe HORRÉTIK eta gizon HORRETIK”. Eta berdin pluralean ere: “Itxe HÓTIK eta Gizon HÓTIK; itxe HÉTIK eta gizon HÉTIK”. Eta nik aukeratutako per- tsonek erantzun zidatenez, behinik behin, fenomeno hau bortz herrie- tan gertatzen zela ikusi nuen.

Baina gero, xaharrek bizidunak eta bizigabeak ABLATIBO kasuan ere argi berex- ten dituztela ohartu nintzen. Eta horrela, Berako *Suspela* auzoan

bizi den hiruetan hogeï eta hamalau urtetako andre batek eta *Alkaiaga* auzoko hiruetan hogeï eta hemeretzi urtetako amatxi batek, garbi berexten dute: "itxe HUNÉTIK, baina gizon HUNÉNGANDIK; itxe HORRÉTIK, baina gizon HORRÉNGANDIK". Eta berdin pluralean ere: "andre HOKINGANDIK, HÓIKINGANDIK, eta HÉKINGANDIK". *Zalain-Zoko* auzoko lauretan hogeï eta hiru urtetako aitatxi batek ere, bizidunei -GANIK, atzizkia sartzen die: neska HUNÉNGANIK, HORRÉNGANIK, HARÉNGANIK, HÓKINGANIK, HORÍKINGANIK, eta HÉKINGANIK.

Etxalarko hiruetan hogeï eta hamasei urtetako andre batek ere, bizidunei -GENIK atzizkia sartzen die: "mutil HUNÉNGENIK, HORRÉNGENIK, HARENGENIK, HÓKENGENIK, HÓIKENGENIK eta HEKENGENIK.

Eta *Arantzan* ere, lauretan hogeï eta lau urtetako amatxi batek, NONDIK? galderari, -TIK atzizkiaren bidez erantzuten zidan bizigabea zenean; eta -GATIK atzizkiak biziduna zenean: "itxe HUNÉ-tik, baina andre HUNÉNGATIK". Eta zalantzan gelditu nintzen, -GATIK delako atzizki hori, MOTIBATIBO ala ABLATIBO gisa erabiltzen ote zuen.

Nola nahi dela, argi ageri da, bizidunekin erabiltzen den -GANDIK atzizkia, hiruetan hogeï urtetatik beherakoek nekez erabiltzen dutela; hain zuzen urteotan, galdu dugula edo galtzen ari garela.

Hona hemen bada, herriotan bildu ditudan datu batzu. Betidanik aditukatu dugu, eta jakin ere ba dakigu, euskara euskalki batzutatik bertzetara biziki aldatzen zaigula. Baina ikusi dugunez, ondoko herrietan ere nahiko ezberdintasun eta berizgarri aurkitzen dugu. Gaur aipatu ditugun herriak elkarren ondoan daude eta hartu eman frango ba dute. Halere ikusi dugu kasu batzu hiru, lau eta borts modutara erraten direla. Eta ez ditut herri bakoitzean, auzo batetik bertzera dauden diferentziak aipatu.

Honek alde batetik halako zailtasuna eta nahaskeria sortzen badizkigu ere, bertze aldetik euskarari aberastasun handia ematen diola uste dugu; horregatik, ez litzateke alfer lana izanen, herri bakoitzaren bereizgarriak hobeki ezagutzen eta ahal balitz biltzen saiatuko bagina.

Eta gehiagokorik gabe hemen uzten dut gaurkoz nire hitzaldittoa.